

ÓSSIP MANDELSTAM

POEMES

SELECCIÓ I TRADUCCIÓ
D'HELENA VIDAL

BARCELONA 2009 QUADERNS CREMA

Publicat per
Quaderns Crema, S. A. U.

Muntaner, 462 - 08006 Barcelona
Tel. 934 144 906 - Fax 934 147 107
correu@quadernscrema.com
www.quadernscrema.com

© de la selecció, la introducció i la traducció,
2009 by Helena Vidal
© d'aquesta edició, 2009 by Quaderns Crema, S. A. U.

Drets exclusius d'edició:
Quaderns Crema, S. A. U.

ISBN: 978-84-7727-468-1
DIPÒSIT LEGAL: B. 29 593-2009

AIGUADEVIDRE *Gràfica*
QUADERNS CREMA *Composició*
ROMANYÀ-VALLS *Impressió i rellogat*

PRIMERA EDICIÓ *setembre de 2009*

Sota les sancions establertes per les lleis,
queden rigorosament prohibides, sense l'autorització
per escrit dels titulars del copyright, la reproducció total o
parcial d'aquesta obra per qualsevol mitjà o procediment mecànic
o electrònic, actual o futur—inclouent-hi les fotocòpies i la difusió
a través d'Internet—, i la distribució d'exemplars d'aquesta
edició mitjançant lloguer o préstec públics.

APUNT BIOGRÀFIC

«Pensar que nosaltres també hauríem pogut tenir una vida corrent, amb cors trencats, escàndols i divorcis! I que hi ha gent tan boja en aquest món que no sap que la vida normal és justament això i que cal esforçar-se amb tota l'ànima a viure així. Què no donaries per un drama d'aquests! [*Piast*]¹ va tenir sort: se'n va anar abans de la segona onada de detencions i va morir de càncer en un poblet recòndit dels permesos als deportats, anomenat Txuklomà,² al seu llit o al llit d'un hospital. Com en el cas dels drames sentimentals, això forma part de la normalitat i, per tant, també de la felicitat. Per entendre-ho cal haver passat per una gran escola».

NADEJDA MANDELSTAM,

Memòries. Llibre primer, capítol «Cistelles de mercat»

ELS ORÍGENS

Óssip Emílievitx Mandelstam va néixer en el si d'una família jueva a Varsòvia el 1891, però de petit ja va anar a Petersburg, que és on va créixer i es va formar. El pare, comerciant, era autodidacte i parlava en una llengua artificiosa i grandiloqüent; la mare, en canvi, mestra de música, era una dona culta, educada en rus i en la cultura russa. A *El soroll del temps* Mandelstam parla del sentiment de caos que li suscitava la llar familiar i de l'impuls de fugir que l'empenyia a

¹ Vladímir Alekséievitx Piast, pseudònim de Pestovski (1886-1940), un poeta menor de l'entorn de Mandelstam i Akhmàtova.

² Petita ciutat provinciana de la regió de Kostromà, al nord-est de Moscou. Una forma suau de deportació consistia a no permetre d'establir-se en cap població situada dins un radi de cent quilòmetres de les dotze ciutats més grans de Rússia.

la recerca d'un contrapès harmònic—estimulat, segons que diu, per l'arquitectura fascinant de Petersburg—i d'unes arrels extrafamiliars. Aquestes arrels, les trobarà en la cultura europea, atret singularment per la cultura clàssica.

L'escola de comerç Ténixev, de molta qualitat i de tendències progressistes, li ofereix els primers fonaments d'una formació racional i sòlida. Tres viatges per Europa, en bona part d'estudis, entre 1907 i 1910 (París, Heidelberg, Berlín...) li donen el bagatge cultural que buscava. En traurà una fascinació pel món clàssic i per la cultura medieval gòtica que marcaran la seva visió del món i la seva poesia.

El 1910 publica per primera vegada uns poemes a la revista *Apol·lon*. Coneix el poeta N. S. Gumiliov¹ i entra a formar part del grup dels *acmeïstes*, poetes que sortien de sota l'ala del simbolisme i que es definien per oposició als seus mestres.

Pretén continuar els estudis, però, com que per a entrar en una institució universitària cal ser cristià, Mandelstam es bateja. No segueix el camí fàcil de la conversió a l'ortodòxia, ni tan sols el de la conversió al catolicisme, com alguns intel·lectuals russos del segle XIX que es replantejaven la seva fe i la seva cultura. Escull un camí original: es fa metòdista. Es fa cristià, doncs, però d'una manera personal, com afirmant amb aquest acte el dret de llibertat de decisió. No renunciarà mai a aquesta actitud, ni tan sols quan, més endavant, toparà amb proves majors i molt més dramàtiques. Va poder matricular-se a la universitat de Petersburg, però no va acabar la carrera.

¹ Nikolai Stepànovitx Gumiliov (1886-1921), marit de la poetessa Anna Akhmàtova. Acusat d'activitats contrarevolucionàries, va ser executat pels bolxevics.

El 1913 surt a la llum el seu primer llibre de poemes, *La pedra*.

El 1914 comença la Primera Guerra Mundial i el 1917 esclata la revolució. Aquell noieta d'aparença inconscient, alegre, provocador, amb un característic gest del cap alçat, decidit per naturalesa a ser feliç, es troba immersit en unes circumstàncies col·lectives que li ho faran molt difícil.

DESPRÉS DE LA REVOLUCIÓ

Mandelstam forma part d'aquells intel·lectuals que acullen la revolució amb entusiasme. Però és orgànicament contrari al terror i a la violència. La revolució de febrer, la rep amb entusiasme, però la d'octubre li sembla una catàstrofe: hi veu la creació d'un «règim egipci», o «assiri», salvatge i despietat, que anul·la l'individu. D'entrada, li sembla que la cultura s'ha convertit en la nova religió i que la missió d'aquesta religió consisteix a civilitzar i ennoblir el nou règim. Ell prova de contribuir-hi. Finalment, es convencerà que, ben a l'inrevés, el nou règim sotmet i esclavitza la cultura, la posa al seu servei i elimina tothom que no s'hi avingui.

Els anys vint Mandelstam i la seva dona no tenen lloc fix on viure, ni fonts regulars de manteniment. Passen la vida anant d'un lloc a l'altre: Crimea, el Caucas, Ucraïna, Moscou, Petersburg, Armènia..., buscant alguna manera de guanyar-se la vida. Van fent feinetes per a les institucions d'escriptors, per a revistes locals, traduint. Sobreviuen en condicions molt precàries. La relació amb Nikolai Bukharin, un dirigent bolxevic, els permet durant un quant temps d'anar salvant la situació.

El 1922 surt el llibre de poemes *Tristia*, reeditat el 1923 en una versió ampliada. El 1925 li editen el primer llibre de prosa, *El soroll del temps*. El 1928 apareix *La marca egípcia* i una selecció de poemes. Alguna poesia apareix en revistes. Són publicacions escasses, aconseguides desafiant molts obstacles.

A la primeria dels anys vint Mandelstam és reconegut pel públic intel·lectual com un poeta important, com un mestre. Però, paradoxalment, se li va fent més difícil d'escriure poesia i, a la segona meitat dels anys vint, solament escriu prosa: la font poètica té dificultats a fluir en circumstàncies de pura supervivència, física i moral. Les crítiques oficials van adquirint tons hostils: el reconeixen com un bon poeta tècnicament, però l'acusen de poc contemporani, de pertànyer al passat, a una cultura superada. Com més va, més li costa de trobar feina i unes condicions mínimes d'habitatge: totes dues coses depenien de les autoritats, cada vegada més rigoroses envers Mandelstam.

El món que era seu s'enfonsa. El poeta malda per construir un pont entre la cultura del passat i la nova cultura, una nova cultura que s'esforça a acceptar perquè és el fruit d'un acte d'origen just: la revolta del poble contra la injustícia social. Però l'entorn se li fa hostil. En una enquesta de l'any 1928 Mandelstam escriurà:

Com molts més, em sento deutor de la revolució, però li ofereixo presents que de moment no necessita.

Ell hi posa de la seva part: cada dia rebutja més els escriptors «obedients» i tot l'ambient literari oficial, entra en conflictes personals, provoca, desafia, mou escàndols. Però és que, a

més, tenia pecats imperdonables: de jove, i fins i tot els anys vint, s'havia relacionat amb els socialrevolucionaris d'esquerra, i el fet d'haver militat en un partit diferent del bolxevic passa a ser aviat una taca que tothom pagarà cara; pertany a la cultura del passat i no hi renuncia; és intransigent, indomable, no escriu lloes a la nova societat ni als seus líders.

El 1928¹ comença una pressió sistemàtica contra Mandelstam. Ja no li publiquen pràcticament res. Els crítics l'acusen de ser un escriptor burgès. El redactor de la revista *Zvezdà* («L'estrella»), Tsésar Volpe, és destituït per haver publicat *Viatge a Armènia* (1933). Les dificultats de trobar feina són, com més va, més grans, tot just si li permeten algunes traduccions, i encara no sempre. El poeta i la seva dona es veuen obligats a viure de l'ajuda d'alguns amics. A final de 1928, es desencadena contra ell una virulenta campanya per haver plagiat la traducció d'una altra persona (per error, el nom de Mandelstam havia aparegut com a traductor, en lloc de corrector).

Encara prova d'agafar-se a la nova realitat i, fins i tot, proposa un pla per a renovar la situació de la traducció a Rússia. Però la seva fe utòpica en la cultura com a consellera del poder topa amb un mur impenetrable.

Coneixent l'evolució posterior de la societat soviètica, sorprèn de saber que l'any 1929, arran d'una campanya contra Mandelstam al periòdic *Literatúrnaia Gazeta*, encara hi va haver una quinzena d'escriptors que van gosar escriure una carta en defensa del seu col·lega.

¹ No és casual que sigui l'any en què es torna a prohibir la propietat privada (permesa entre 1921 i 1928, tot i que amb força restriccions), s'instaura l'economia planificada, es comença a parlar de la col·lectivització forçada i s'endureix, cada dia més, la política de repressió.

Mandelstam se sent cada dia més sol. «Estic sol. *Ich bin arm*. Res no té remei»—, escriu en una carta a la seva dona, el febrer de 1930.

En aquestes circumstàncies, busca la força en l'afirmació de si mateix: com a poeta i com a persona, redescobrint i reivindicant el seu origen jueu.

L'any 1930, gràcies a la intervenció de Bukharin, al matrimoni Mandelstam li és permès de fer un viatge a Armènia. Aquest viatge, continuat després per Geòrgia, significa la tornada de la inspiració poètica i el principi del període més madur de la poesia d'Óssip Mandelstam.

EL DESTÍ FINAL

El 1933 escriu la impressionant *Conversa sobre Dante* i el poema que servirà de pretext de la seva detenció: «No sentim el país que tenim sota els peus ...». (núm. 25 de la nostra selecció).

El 1934 és arrestat i condemnat a tres anys d'exili a Txerdin, un poble a l'extrem europeu de Rússia, tocant als Urals. Només tres anys: la condemna és petita en vista del panorama que es desplegarà aviat a tot el país. El pas per la Lubianka¹ i els interrogatoris el deixen molt traumatitzat, en surt mentalment malalt. Essent encara a la presó intenta de tallar-se les venes i, un cop a Txerdin, es tira finestra avall en un altre intent de suïcidi. La intervenció de Bukharin, a ins-

¹ Seu aleshores de la Txeka (TxK: Txrezvítxàinaia Komíssiia, Comissió d'Excepció), a Moscou. El nom dels serveis de seguretat ha anat canviant (NKVD, KGB i avui FSB), però la seu encara és la mateixa.

tàncies d'alguns amics del poeta, té com a resultat un canvi de condemna: li permeten d'escollir un nou lloc d'exili. Obligats a decidir immediatament, el poeta i la seva dona elegeren Vorónej, d'on era un conegut seu. Vorónej, capital de província, era una ciutat més gran (avui té més d'un milió d'habitants) que no el «forat» de Txerdín; més europea i, sobretot, més a prop de Moscou: els cinc-cents quilòmetres aproximats de distància els permetien d'escapar-se de tant en tant a la capital per visitar alguns amics—n'hi havia que corrien el risc de rebre'ls—i per demanar-los diners per a poder subsistir.

A Vorónej la sensació d'atzucac, de desastre imminent, és constant. Però és aquí que Mandelstam produeix la part més complexa, més difícil, més profunda, més angoixada i també la més vital i feliç de la seva obra.

«Sabíem—diu Nadejda Mandelstam—que aquest hivern ple de dificultats era la nostra darrera treva i el vam esbrèmer tant com vam poder. ... És per això que el quadern més lluminós i més vital va sorgir precisament durant aquest període». (*Llibre primer*, capítol «El darrer hivern a Vorónej»).

La posició vital de Mandelstam havia estat sempre d'acceptar la vida tal com és. L'única cosa que va estar a punt de trencar-la fou l'experiència de la presó a mans dels policies. Però aviat recuperà la fermesa interior i l'actitud d'acceptació del destí.

«Només podem comptar amb la pròpia capacitat de resistència i de disciplina. Allunya qualsevol esperança, espera la mort i no perdís la dignitat humana—deia, segons recorda Nadejda». (*Llibre primer*, capítol «Txerdín»).

El 1937 acaba el període de condemna, però oficialment la parella no té dret de viure a Moscou. Van i vénen d'ama-

gat, demanant desesperadament ajuda a alguns amics que go- sen acollir-los i ajudar-los.

El març de 1938 la Unió d'Escriptors atorga al matrimoni el favor d'una estada al sanatori de Samatikha, a prop de la capital. El 16 de març el primer secretari de la Unió d'Es- criptors envia una carta que és, de fet, una denúncia, al co- missari popular (és a dir, ministre) de l'Interior N. I. Iejov,¹ que es farà famós per la seva política de terror. Allò que sem- blaven unes vacances es converteix en una trampa. Man- delstam hi va caure de ple, era massa gran la necessitat de creure en una resolució feliç de les coses. Just quan comen- çava a confiar que la pitjor part ja havia passat, que si l'envia- ven a un sanatori era perquè encara esperaven d'ell alguna cosa, perquè encara hi havia esperança, just aleshores és ar- restat: la nit del 2 al 3 de maig de 1938.

Dos mesos abans havia estat executat el seu protector Nikolai Bukharin, amb uns altres antics bolxevics més. Ara sabem que el 1937 i el 1938 van ser els anys en què es van con- centrar més execucions (se sol parlar d'un milió i mig).

Durant molt de temps no es va saber exactament quan havia mort Mandelstam ni com. Avui els testimonis dels su- pervivents i la documentació de la KGB feta pública després de la caiguda de l'URSS han aclarit la incògnita: Mandels- tam va morir, exhaust i probablement víctima d'una malal- tia mental, en un camp de concentració de trànsit a prop de Vladivostok, el 27 de desembre de 1938.

¹ Nikolai Ivànovitx Iejov (1895-1940), director de la policia secre- ta en substitució de Iagoda, que havia estat afusellat l'any 1938 (vegeu la nota 1 de la pàgina 29).

I.

No segueu blat als camps de primavera
en terra abandonada i boscos tristos.
Hostes vindran, sens que ningú els demani,
hostes vindran.

Deixeu podrir-se les espigues tendres!
Que prest vindran els visitants inhòspits
i segaran els vostres caps intrèpids,
el vostre orgull.

Profanaran el sòl dels vostres cementiris.
Trepitjaran els blats d'espiga groga.
Embriagats de sang, maleiran llurs boques
els vostres déus.

Arrasaran les vostres cases velles,
calaran foc pertot, dements i ebris,
no els pararan els cabells blancs d'un avi,
ni un plor d'infant.

En terra abandonada i boscos tristos
no els seguem pas, els blats de primavera.
Hostes vindran, sens que ningú els demani,
els nostres fills.

1906

2.

El so discret i esmorteït
del fruit caigut de dalt de l'arbre,
entre la música incansable
del gran silenci al bosc humit.

1908